

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Eylül/September 2024, s. 12: 1205-1213

Slavoj Žižek - Frank Ruda - Agon Hamza. Marx Okumak. çev. B. E. Aksoy.
(Kolektif Yayınları, 2021, İstanbul).

Tamer YILDIRIM

Doçent, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri ABD,
Associate Professor, Sakarya University, Faculty of Theology,
Department of Philosophy and Religious Studies.
tyildirim@sakarya.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0033-0539

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Kitap Değerlendirmesi / Book Review
Geliş Tarihi / Date Received: 25 Temmuz / July 2024
Kabul Tarihi / Date Accepted: 30 Ağustos / August 2024
Yayın Tarihi / Date Published: 15 Eylül / September 2024
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Eylül / September

Atıf / Citation: Yıldırım, Tamer. Slavoj Žižek - Frank Ruda - Agon Hamza. Marx Okumak. çev. B. E. Aksoy. (Kolektif Yayınları, 2021, İstanbul). *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (Eylül 2024): 1205-1213.

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.
web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0

Günümüz toplumlarında ortaya çıkan farklı sorunlar bulunmaktadır. Toplumların farklı kesimlerinden insanların bunların çözümüne yönelik ortaya koyduğu fikirler her geçen gün daha da artmaktadır. Fakat oluşturulan çözüm yolları henüz başarıya ulaşmış değildir. Yaklaşık 150 yıl önce ölen (Karl Marx 1818-1883) bir insanın kendi dönemindeki problemlerin çözümü için ileri sürdüğü ilkeler bugün için bir anlam ifade eder mi? Karmaşık hale gelen sorunların çözümü için bir değer taşır mı? Değişimin bu kadar hızlı olduğu bir dönemde bize söyleyecek bir şeyleri olabilir mi? 167 sayfalık bu çalışmada bunun ne kadar yapılabileceği ifade edilmeye çalışılmıştır.

İçinde yaşadığımız dönemde çağdaş kapitalizmin yarattığı düşünülen ekonomik krizleri anlamak için Marx'ın ekonomi politığe yönelik eleştirileri belli bir öneme sahiptir. Özellikle Marksist düşünceye sahip olan yazarlar Marx'ın döneminden itibaren her ekonomik krizi kapitalizmin çöküşünün bir işareti veya kapitalizmi ekonomik krizlerin sebebi olarak görmüşlerdir. Konunun Marksist ekonomi politığe göre değerlendirilmesi bu düşüncenin temelindeki ilkeleri öncelikle bilmeyi gerektirir. Yazarlar, Marx'ın fikirlerini ele alırken G. W. F. Hegel'den, Jacques Lacan'dan, parçacık fiziğinden, William Shakespeare'in oyunlarından, Ludwig van Beethoven'ın bestelerinden ve politik yönüne vurgu yaparak çağdaş siyasi eğilimlerden bahsetmektedir. Bunlardan hareketle Marx'ı okuyarak, modern dönemde ortaya çıkan kapitalizmdeki krizleri açıklamaya ve muhafazakâr hareketlerin farklı türlerine değinerek bunlara direnmenin yollarını sunmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla üç yazının/yazarın ortak noktası Marx'ın günümüzdeki önemini ve felsefe ile Marx'ın birleştiği unsurları ortaya koymaktır. Ayrıca felsefi bir Marksizm'in nasıl düşünülebileceğine işaret etmeye çalışmaktır. Ruda ve Hamza'nın yazıları daha ziyade Hegel ile Marx hakkında bir karşılaştırmayı içermektedir. Günümüzde Marksist felsefenin en önemli yorumcularından bir olan Žižek'in bölümü ise Marx okumalarına yeni bir şey eklemeyen ve ne dediği tam da anlayamayan bir niteliğe sahiptir.

Kitap çağdaş Marksist düşünceye bir giriş olarak yazılsa da temel tartışmaları bilmeyenlere sunacağı şeyler oldukça sınırlı olacaktır. Zaten kitabın asıl odaklandığı şey Marx'ın nasıl ve neden toplumun yönlendirici bir yorumcusu olmaya devam ettiğini göstermektir. Marx'ın yazıları belirli felsefi kav-

ramlardan olan tarihsel diyalektik, bireysellik, toplumsal ilişkiler ve bireyin toplumsal ilişkileri, öznellik, materyalizm gibi varsayımları içerdiğinden bu kitabın vurgusu belirtilen kavramlar ve bu kavramların modern teorileriyle nasıl ilişkili olduğu üzerinedir. Zaten kitabın giriş yazısında yazarların açıkladıkları gibi amaç, mevcut güncel felsefi meseleleri ele alıp Marx'ın nasıl cevap vereceğine dair birtakım yanıtlar bulmaktır. Bölümlere baktığımızda Žižek'in yazısı çoğunlukla nesne yönelimli ontoloji ve yeni materyalizm ile ilişkili yenilik iddialarının reddini içermekte ve kitabın paradigmatik öncülünü yani Marx'ı nasıl okuyacaklarını açıklamaktadır. Bu bölümde modern sinemadan kuantum fiziğine, Beethoven'a giden birbirinden görece bağımsız konuları ifade ederken asıl konu kayboluyor gibidir. İkinci bölüm olan Ruda'nın yazısında, Platon'un Mağara istiaresi ve Marx'ın Kapital bağlamında işçinin özgürleşmesi konusu ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Hamza'nın Hegel ve olumsuzluk üzerine olan yazısında Hegel'deki emek teorisinin Marx'ın emek teorisi ve genel olarak Marksizm'in anlaşılması bakımından ne anlam taşıdığı incelenmektedir.

Konuyu kitaptaki tartışmalar bağlamında biraz daha açacak olursak "Giriş" (s. 7-21) kısmında Marksizm'in tarihinde karşılaşılan şiddete gösterilen müsamaha, milyonlarca insana çektirilen acılar, tarifsiz adaletsizlikler ve üretilen yapısal imkânsızlıklar ele alınmaktadır. Yazarların da belirttiği gibi bu, çözümü kolay bir konu değildir. Ayrıca yazarlar kitabı yazma amacının kayıtsız şartsız bir Marx savunusu veya Marx'ın düşüncesindeki hangi kısımların canlı olup hangi kısımların öldüğünü teşrih etme çabası olmadığını daha ziyade Marx'ı çağdaşımız olarak okuyup onunla birlikte düşünme girişimi olduğunu ifade etmişlerdir (s. 9). Bu şekilde belirtilse de Marx'ın görüşleri kabul edilmesi gereken unsurlar olarak ele alınmıştır. İdeolojik olarak Marksist düşünceye mensup olan bir kişinin bundan farklı bir yola sapması çok mümkün değildir. Yazarlar da bir Marx ihtiyacının kendilerini Marx'ın yapıtlarına geri dönmeye zorladığını, ilkelerinin de Marx'ın ne olduğuna içinde bulunulan durumun merceğinden değil, içinde bulunulan durumun ne olduğuna Marx'ın merceğinden bakmak (s. 9-12) olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca yazarlar deneysel bir şekilde ortaya koymaya çalıştıkları sorunun şu olduğunu belirtmişlerdir: "Marx ile bugün pratikte ne yapabiliriz sorusu değil, felsefi açıdan nelerin yeniden düşünülebileceği ve düşünülmesi gerektiği sorusudur

ve bu yolda ne gibi araçların verimli olacağı incelenecektir” (s. 20). Belirtilen durum tamamıyla teorik bir konu iken yazarların kendi deyimleriyle “deney-sel” şekilde ortaya koydukları şey nedir? Marx’ın veya Louis Althusser’in farklı bir şekilde okunması mı? Çünkü kitapta dikkat çeken konu budur. Bunu deneysel bir durum olarak adlandırmak çok doğru olmayacaktır.

Kitabın ilk makalesinde Žižek’e göre eylemlerimiz ne olduğumuzu değil ne olduğumuz eylemlerimizi belirler. Örneğin; siyasi bir dava olarak komünizm ancak uğruna mücadele eden komünistler var olduğu sürece mevcuttur ve bir dizi kurum, uygulama ve maddi nesnede maddileşir. Dava yalnızca bu maddi unsurlarda mevcut olduğu, onların etkisi olduğu halde, daha temel düzeyde aynı zamanda onların nedenidir, tüm birey ve kurumların faaliyetlerinin güdüsünü oluşturur. Bir materyalist için veya Hegel ve Sören Kierkegaard gibi farklı yönelimlere sahip düşünürler için Tanrı salt ilişkisel bir şeydir, yalnızca inananların maddi ve manevi pratiklerinin etkisi olarak mevcut olan ve aynı zamanda bu pratiklerin güdüsünü oluşturan nedendir. Bu tür şeylerin ilişkisel olması, şeffaf oldukları anlamına gelmez: Kendilerine özgü, bir kendilikleri vardır; taşıdıkları yıkıcı potansiyeli tartışmak pekâlâ meşrudur. Örneğin komünizm fikrinin daha ilk halinde karanlık bir potansiyel taşıdığı, bu potansiyelin Stalinizmde patlak verdiğini tartışmak gayet meşrudur. Söz konusu şeyin komünizm salt ilişkisel olması, gerçekten var olan insanların ve bu insanların maddi pratiklerinin doğurduğu pasif bir ürüne indirgenebileceği anlamına gelmez; ilişkisel bir şeyin de saklı bir yüzü olması mümkündür. Süreğen bir şeydir bu ama süreğenlik ile değişimin üst üste geldiği bir şey: Süreğenliğini muhafaza eden unsur failerin sürekli değişimi ve faaliyetidir. Bu faaliyet durduğu anda davanın kendisi de dağılır gider (s. 35-9). Žižek’in uzunca anlattığı konunun özü kötülük iyi bir şeyin kökeninde olabilir, Tanrıya inanmakla komünist ideolojiye bağlanmak aynı niteliği kendinde bulundurabilir. Yani acıya ve ölümlere sadece komünizm sebep olmadı dini inançlar da buna sebep oldu. Fakat Žižek, burada şunu gözden geçiriyor: İnsanlığın kurtarıcısı olarak ortaya konulan antitezi (komünizm) tezde (dini yapılar) olumsuzluklar bulunduğunu söyleyerek temizleyemezsiniz ve problemi ortadan kaldırmış veya bir çözüme ulaştırmış olmazsınız.

Žižek’e göre dünyanın pek çok farklı bölgesinde (örneğin günümüzde Filistin’de) insanlar ölüyor, emperyalizm karşıtı mücadelenin bırakılıp önce bu

kıyımına son verilmesi gerekir. Yoksulluk ve ırkçılıkla kişi nerede bulunuyorsa bulunduğu yerde savaşımına devam etmesi gerekiyor. Bunun için kapitalist küresel düzenin çökmesini beklemeye gerek yoktur (s. 43). Bu konuda tam olarak Žižek'in belirttiğini kabul etmek zorunda değiliz. Çünkü belirtilen hususlardan birinin diğerini ötelemesi gibi bir zorunluluk yoktur. Yani her iki durum için de mücadele edilebilir. Biri yapılırken diğerinden vazgeçmek gerekmez. Žižek'in böyle yorumlamasına rağmen basit sorunlarda bile sokaklara dökülen sol eğilimli insanların Filistin söz konusu olunca niçin bu kadar sessiz kaldığı düşündürücü bir durumdur. Bütün marjinal olaylarla ilişkili gösterilerde yer alırken insanî bir probleme kayıtsız kalmak kolay bir şekilde açıklanabilecek bir durum değildir. Destek için Filistin'de yönetimde sosyalist düşüncede olanların bulunması gerekli bir durum değildir. Çünkü bu insanî olarak bir karşı oluşu kendisinde bulundurmaktadır.

Žižek ayrıca sömürgecilik karşıtlarının, genellikle kendi kültürlerini herkese dayatan sömürgecilerin yerli hayat tarzlarının altını oymaya çalışırken bunun aksine, sömürge hâkimiyetinin verimini arttırmak için yerel gelenekleri güçlendirme stratejisine başvurduklarını belirtir. Örneğin; yakın bir geçmişte İsrail yönetiminin Batı Şeria'da yaptığı da bunun incelikli bir versiyonudur. Namus cinayetlerine sessiz kalıp müsamaha gösteren İsrail yetkilileri, kendileri için asıl tehlikenin gelenekçi dindar Müslümanlar değil modern Filistinliler olduğunun farkındalar. Geleneksel topluluklara ait herkesin çıkarması gereken ders şudur: Kültürel neo-sömürgeciliğe verilecek yani ona geleneksel kültür namına karşı çıkmak değil, daha radikal bir modernlik icat etmektir. Malcolm X bunun farkında olanlardan biriydi (s. 47). Bu konuda Žižek'in belirttikleri sadece Filistin için değil özellikle farklı Müslüman Afrika ülkeleri içinde söylenebilir.

ABD'nin aşırı solcu siyasetçilerin kapsayıcı bir sağlık sigortası sistemi kurması, vergi kanunlarında değişikliğe giderek ulusun servetini daha adil paylaşması, siyasi kampanya finansmanlarını fiilen sınırlaması, tüm seçmenlere politik haklar tanınması, göçmen işçilere insanca muamele edilmesini sağlaması, ABD'nin gücünü uluslararası topluluğa entegre edecek çok yanlı bir dış politikayı hayata geçirmesi yani ciddi ve kapsamlı reformlarla kapitalizme müdahale etmeyi başarması durumunu çağdaş felsefecilerden olan John

Caputo ve Gianni Vattimo istenilen bir nitelik olarak ifade etmektedir.¹ Žižek ise bunlar kapitalist sistemde gerçekleştirilebilirse, kapitalizmi bırakmaya gerek kalır mı? sorusunu sorarak bunun ütöpik öncülün ifadesi olacağını belirterek olumsuz cevap vermiştir (s. 43). Yalnız burada Žižek'in ütöpik olarak nitelediği şey solun hayali olan şeydir. Eğer bu ütopya ise sol düşünceye mensup olan insanlar ne için mücadele ediyor. Boş bir hayal, gerçekleşmeyecek bir düzen, gelmeyecek bir gelecek için mi? Bu sorular cevapsız kalmaktadır. Dolayısıyla solun hayali kapitalist düzen gerçekleştirdiğinde istenilene ulaşılmış olacaktır. Burada önemli olan sistemin adının ne olacağından ziyade insanlığın elde edeceği kazanımlardır.

Frank Ruda'nın yazdığı ikinci bölümde (s. 69-115) modern kapitalist toplum, ileride Platon'un mağarasına benziyor olabilir mi? Marx'ı da bu doğrultuda deneysel biçimde ve tutarlılıkla okumak mümkün olabilir mi? Hipotezini incelemeye çalışmış ve Marx'ın sadece deneysel bir şekilde okunabileceğini öne sürmüştür. Buradaki sorular "özgürlükçü düşünce veya özgürleşme miti mitleştirmeyi gerektirir" şeklinde cevaplanmıştır (s. 71). Ruda'ya göre siyasal iktisadın gözünde işçi bir hayvandan ibarettir. Bu da kapitalizmi insanlıktan çıkmış mahlûklarla dolu dev bir hayvanat bahçesine, bireyleri daha zayıf olan ve kırılan hayvan türlerinin sınırsızca yeniden ürettiği bir yaban hayatı haline getirmiş gibidir. Çünkü gerçeklikte nesnel bir işçi yoktur, işçi belli bir özne konumunu tarif eden bir imleyendir ve biyolojik olarak verili olmayan toplumsal olarak üretilen bir şeydir (s. 86-91). Peki, komünizmin uygulandığı veya uygulandığının söylendiği yerlerde durum belirtilenden ne kadar farklıdır? Genellikle bu düşüncenin taraftarları soruya "henüz tasarlanan düşüncenin uygulanmaya konulmadığını" söyleyerek cevap vermektedir. Fakat bu sorunun cevaplanmasından ziyade cevap vermekten kaçmayı içermektedir. Ayrıca Ruda'ya göre burjuva siyasal iktisadın düşünme şekli indirgemecidir. Çünkü işçiler nasıl olur da bu aşağıya doğru sentezle, siyasal iktisadın nahayvanı olarak yaşamaya devam edebilir? Diye sorduğumuzda bu sorunun bir yanıtı, işçilerin bu duruma alışabiliyor olmasıdır (s. 104). Fakat burada Ruda'nın kendisi de indirgemeci bir açıklamada bulunmaktadır. Hatta Marx'ın

¹ John Caputo - Gianni Vattimo, *After the Death of God* (New York: Columbia University Press, 2007), 124-125.

genel olarak tavrı böyle olduğundan Marksist düşünce de indirgemeci bir yapıya sahiptir.

Burada tartışılan bir konu da Ruda'nın da haklı bir şekilde belirttiği gibi "Kapitalizmin sonu dünyanın sonu olmasının belirsiz bir durumu kendisinde bulundurmasıdır (s. 119). Çünkü Lenin yaşadığı dönemi, Alman Sosyalistleri 1930'ları, F. Jameson neoliberalizmi geç kapitalizm olarak nitelendirmiştir. Peki, geç kapitalizm nedir? Her yazarın yaşadığı dönemi böyle nitelemesi mi? Dünyanın sonu mu? Yoksa bu sadece bir muhayyel kavramdan mı ibaret? Bunu özellikle günümüzde bu kadar değişkenliğin olduğu bir dünyada söylemek/belirlemek zor gözükmemektedir.

Ruda, Marx'ın bir filozof olmadığını, felsefe içinde konum olmadığını ve Marksizm'in de bir felsefe olmadığını belirtmiştir. Fakat siyasal iktisadın eleştirisi olarak anlaşıldığında Marksizm ve felsefe açısından belirleyici sorular doğurduğunu, felsefenin her zaman kapitalizmle ilgilendiğini, kapitalizmin ise felsefeyle hiç ilgilenmediğini, kapitalizmin felsefi olmasının sebebi, bir toplumsal üretim sistemi olarak faydacılık iddiasıyla felsefî heveslerinden vazgeçmiş olması olduğunu, bunun kapitalizmin ideolojik hakikatini ifade ettiğini belirtmiştir (s. 122-124). Retorik olarak bu ifadelerin özellikle sol düşünceye mensup insanlar için bir çekiciliğinin bulunduğu inkâr edilemez. Fakat Marksizm'in bir felsefe olmasa da felsefe ile olan ilişkisini açıklarken kapitalizmin felsefeyle ilgilenmediğinin ne demek olduğuna değinmemesi yapılan açıklamaların temelden yoksun bir düşüncenin ifade edilmesi olarak görülmesini beraberinde getirmiştir. Ayrıca Marx'ı anlamak için Marx'ın beslendiği kaynaktan beslenmek gerektiğini belirten Ruda, zamanın değişen şartlarına bağlı metnin anlamının veya olayların değerlendirmesinin değiştiğini göz önünde bulundurmamaktadır.

Agon Hamza'nın yazdığı son bölüm (s. 117-155), emek-değer ve sömürü teorisini yeniden düşünerek Marx'a geri dönmeyi önermektedir. Hamza'ya göre Marx yapıtının bütününde eleştiri kavramını dinin eleştirisinden hareketle yapmış, din eleştirisini tüm eleştiri türlerinin en tepesine yerleştirerek her eleştirinin ön şartı olarak görmüş, bunu felsefe eleştirisi takip etmiş, en sonda da siyasal iktisadın eleştirisini ortaya koymuştur. Bu eleştirilerin ele alınmasında döngüsel bir hareket var gibidir. Çünkü siyasal iktisadın eleştirisi

Marx'ı yeniden din eleştirisine götürmüştür. Örneğin Kapital'in birinci kısmının meta fetişizmini konu alan altbölümünde metaların dini yapısından bahsedilir ama iki farklı düzeyde din üstyapıya ait bir fenomenken, meta fetişizmi iktisadi temele ilişkin bir şekilde ele alınmıştır. Hamza'ya göre Marx'ın konumu Hegel'in idealizmini tersine çevirmez, maddi olarak gerekçelendirir. Dolayısıyla Kapital bir David Ricardo eleştirisi olduğu gibi, aynı zamanda bir Hegel eleştirisi olarak da karşımıza çıkar. Zaten bu bölümün özellikle son kısmında Hegel esinli Marksist bir emek teorisinin ana hatlarını çıkartmaya çalışmak kendini göstermektedir (s. 129-132). Hamza düşüncesinin desteklemek için Gilles Deleuze'un değerlendirmelerine başvurur. Deleuze'a göre "Felsefe Hegel'den sonra ontoloji ile antropoloji, metafizik ile hümanizm, teoloji ile ateizm, vicdan azabı teolojisi ile güvenmişlik ateizmi arasında tuhaf bir karışım olarak boy göstermektedir"². Hamza bu durumu bir veba olarak nitelendiriyor fakat bu durum niçin veba olarak nitelendiriliyor? Burada anlatılanların hepsi felsefenin alt disiplinlerini oluşturuyor. Hegel'den önce felsefe neydi; Bilim mi, din mi, siyaset mi? Yani Hegel'den önce ve sonra değişen tek şey düşüncelerin bütüncül/sistematik bir felsefe sistemi içinde sunulmamasıdır. Konusal olarak veya yaklaşım tarzı olarak idealist, materyalist veya düalist şeklinde farklı bakış açıları her zaman için söz konusu olmuştur.

Sonuç olarak kitap Marx'ın günümüzde ne anlam ifade ettiğine veya edebileceğine dair üç farklı açıklamayı ortaya koymaya çalışmaktadır. Marksist düşünceye aşina olanlara hitap eden kitap yeni başlayanlar için faydalı olmayacaktır. Belirttiğimiz eleştirilerin dışında çeviri başarılı olsa da antropojenez, paralaks, gönderge, retroaktif, pürist gibi Türkçe'de yer almayan kavramlara başvurulmuştur. Fakat yapılması gereken en önemli şey ise üç yazarın yazdığı ve eserin aslında temellerini oluşturan *Reading Hegel* adlı kitabın Türkçeye kazandırılması olacaktır.

Kaynakça

Caputo, John - Vattimo, Gianni. *After the Death of God*. New York: Columbia University Press, 2007.

² Gilles Deleuze, *Nietzsche and Philosophy* (New York: Columbia University Press, 2006), 183.

Deleuze, Gilles. Nietzsche and Philosophy. New York: Columbia University Press, 2006.

Žižek, Slavoj - Ruda, Frank - Hamza, Agon. *Marx Okumak*. çev. B. E. Aksoy. İstanbul: Kolektif Yayınları, 2021.